

УДК: 371.134.(043.3)

Т.В. Бакка

Історії та суспільно-політичних дисциплін
НПУ імені М.П. Драгоманова

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ МЕТОДИКИ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ ДО ВИКЛАДАННЯ СУСПІЛЬСТВОЗНАВСТВА У ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

У статті пропонується модель підготовки студентів в педагогічних вищих навчальних закладах до викладання сучасного шкільного суспільствознавства. Модель містить в собі наступні компоненти: цільовий, змістовий, мотиваційний, які створюють педагогічні умови для формування у майбутніх учителів професійної компетентності. Стаття розкриває актуальні питання сучасної теорії навчання.

Эта статья предлагает разработанную модель подготовки студентов в педагогических университетах к преподаванию современного школьного обществоведения. Модель вмещает в себя следующие компоненты: целевой, содержательный, мотивационный. Они создадут педагогические условия для формирования у будущих учителей профессиональной компетенции. Статья раскрывает актуальные вопросы современной теории обучения.

The article suggests a developed model of students training in pedagogic universities and colleges to teach a contemporary school course on social science. A model contains goal, substantive, and motivational components which will create pedagogic conditions for formation of the professional competence in future teachers. The article develops actual issues of the contemporary learning theory.

Професійна підготовка до діяльності вчителя передбачає розвиток у студентів певних знань, умінь, якостей особистості, які не можна формувати без зразка, еталону. Ним є професійний ідеал, модель, у структурі якої представлені як професійні, так і особистісні складові. Основу такої моделі закладають нормативні документи, що регламентують навчально-виховний процес ВНЗ, у першу чергу державні стандарти освіти та освітньо-кваліфікаційні характеристики, розроблені нині в кожному ВНЗ України.

У сучасних умовах актуалізується важливість здійснення вищої педагогічної освіти в контексті культури і підготовки педагогів, здатних до розробки і впровадження культуродоцільних та гуманістично спрямованих систем і технологій. Нові моделі професійної педагогічної освіти пов'язуються з її гуманізацією, переходом до системи, яка передбачає задоволення культурних потреб студента, забезпечення самоідентифікації, підвищення його ролі як суб'єкта освіти, суб'єкта професійної підготовки. Це стверджує думку про те, що можливості реалізації означених проблем значною мірою залежать від власних зусиль індивіда, його активності.

Тобто, гуманізація в сучасному контексті розглядається з позиції визнання цінності людини як особистості.

Модель діяльності спеціаліста з вищою освітою, згідно з поглядами Ю. Васильєва [1], являє собою ідеал або еталон спеціаліста, який має реалізовуватися у навчально-виховному процесі ВНЗ з метою забезпечення відповідності випускника реальним вимогам суспільства. Звідси під моделюванням професійної підготовки розуміється виокремлення її типових завдань, їх трансформацій у навчально-професійні завдання, вибір теорій, положень, принципів, форм, методів, засобів тощо для їх вирішення з метою задоволення потреб суспільства у висококваліфікованих учителях, основні компетенції яких знаходять відображення у професіограмі (еталоні, ідеалі) [9, 74].

Передумовою для вибудови моделі майбутнього вчителя шкільного суспільствознавства може слугувати Державний стандарт вищої освіти, затверджений Міністерством освіти і науки України. Згідно з його положеннями професійна кваліфікація фахівця містить перелік знань, умінь і навичок, що є необхідними для ефективного провадження професійно-педагогічної діяльності.

Узагальнюючи вимоги цього документа та кваліфікаційної характеристики спеціаліста, можна скласти перелік тих знань, умінь, навичок, компетентностей, що мають бути сформовані у вчителя суспільствознавства середньої загальноосвітньої школи. У документах передбачено опанування студентами у ході читання лекцій, проведення семінарсько-практичних занять, лабораторних робіт та практикумів і під час проведення педагогічної практики знаннями з педагогіки, психології та базовими знаннями із суспільно-політичного циклу (філософії, політології, етики, естетики, правознавства, релігієзнавства, громадянської освіти), на основі яких вони повинні вміти:

- аналізувати зміст та концепцію шкільної суспільствознавчої освіти, її основні постулати;

- інтегрувати знання, отримані в процесі вивчення різних дисциплін у єдиний комплекс суспільно-політичних курсів, визначати принцип і логіку їх побудови, аналізувати існуючі програми шкільних курсів суспільствознавства;

- формулювати поняття суспільно-політичних дисциплін загальноосвітньої школи, зокрема найважливіших філософських, соціологічних, морально-етичних, політологічних категорій та оперувати ними;
- класифікувати поняття за ступенем узагальнення і за характером змісту;
- формувати теоретичне мислення учнів та навчати їх використовувати на практиці теоретичні знання;
- застосовувати методи і засоби навчання при вивченні суспільно-політичних дисциплін, враховуючи відповідність вибору методів, засобів і форм навчання основним цілям, завданням і специфіці змісту навчального матеріалу та рівню знань і вмінь учнів певного класу та певної вікової категорії;
- обирати форми і методи навчання суспільно-політичних дисциплін, спрямовані на забезпечення високої пізнавальної активності та самостійності учнів;
- уміти працювати на уроках з інноваційними методиками та технологіями навчання;
- організовувати та використовувати метод дискусії для вироблення власної точки зору, аргументації та доведення її, виробляти комунікативні навички, які сприяють ефективному проведенню таких заходів;
- організовувати проектну діяльність учнів, яка забезпечує самонавчання, дослідницьку роботу, самостійне опрацювання джерельної бази ЗМІ та спрямовує на науково-дослідну роботу;
- правильно визначати мету уроку, тип та структуру відповідно до теми, програми та вікових особливостей учнів;
- створювати моделі аналізу, формулювати проблему як засіб формування світогляду, активізації пізнавальної діяльності учнів;
- визначати навчальну проблему відповідно до рівня знань і вмінь учнів, створювати методичні умови та шляхи їх вирішення (аналіз, синтез, порівняння, доведення, розкриття суперечностей у явищах);
- реалізовувати виховний потенціал суспільно-політичних дисциплін для формування особистості, що визначає свідоме ставлення її до навколишньої дійсності, до інших людей і до самого себе;
- розвивати пізнавальні можливості учнів: увагу, сприйняття, пам'ять, мислення, співставлення, аналіз, синтез;

- реалізовувати міжпредметні зв'язки для вирішення світоглядних проблем з морального, політичного, громадянського та правового навчання та виховання;

- організовувати науково-дослідницьку роботу учнів, використовуючи прийоми пошукової роботи (гіпотеза, відбір і збір інформації, прийоми її опрацювання);

- поєднувати навчальний матеріал суспільно-політичних дисциплін із позаурочною роботою учнів;

- систематизувати і контролювати знання учнів відповідно до існуючої системи оцінювання навчальних досягнень школярів під час вивчення суспільно-політичних дисциплін, а також уміти оцінювати дітей за рівнями (низький, середній, високий) та критеріями (глибина знань, висловлювання думок, культура спілкування);

- уміти аналізувати письмові учнівські роботи за чотирма рівнями і правильно їх оцінювати;

- відрізняти оцінювання і оцінку: оцінювати зміст, позицію, аргументацію, що підтримує інформацію, повноту доведення, логічність викладу і в результаті оцінювання виставляти оцінку [2].

Поряд із цим майбутні вчителі мають уміти визначати освітню й розвивальну мету уроку, складати календарно-тематичний план по вивченню конкретної навчальної дисципліни тощо.

Наданий перелік, разом із аналізом відповідної психолого-педагогічної літератури, а також урахуванням досвіду моделювання соціальних процесів, професіографічного підходу до аналізу та проектування особистості вчителя, дозволив нам розробити модель підготовки майбутнього вчителя суспільствознавчих дисциплін. Вона є комплексом взаємопов'язаних компонентів, що сприяють реалізації завдань ефективної професійної підготовки педагога. При цьому ми враховували вимоги, згідно з якими така модель повинна:

- відповідати сучасним тенденціям професійної освіти та рівню розвитку педагогічних наук;

- відображати основні моменти науково-методичної підготовки вчителя суспільствознавчих дисциплін;

– використовувати традиційні та модернізовані форми, методи та засоби навчання; забезпечувати реалізацію особистісно орієнтованого підходу до процесу підготовки [9, 75].

Розроблена нами модель підготовки майбутнього вчителя шкільного суспільствознавства містить такі складові: цільовий компонент, змістовий компонент, мотиваційний компонент.

Цільовий компонент моделі передбачає усвідомлення студентами мети і завдань професійно-педагогічної діяльності вчителя суспільствознавства, послідовне формування цілей і завдань навчання та розвитку на кожному етапі підготовки і навчання студентів.

Змістовий компонент передбачає формування когнітивної, оцінної та операційно-процесуальної складових діяльності вчителя суспільствознавства. Когнітивна складова передбачає опанування студентами змістом суспільствознавчих дисциплін, знаннями стратегії і тактики їх викладання в загальноосвітніх закладах, усвідомлення сутності педагогічної взаємодії з учнями та способів її організації.

Цей компонент має особливе значення в підготовці майбутніх учителів суспільствознавчих дисциплін, адже ґрунтуючись на визначенні сутності шкільного суспільствознавства, можна стверджувати, що основне його завдання полягає у формуванні в учнів певного типу світогляду. Водночас не можна не зважати на те, що належне розв'язання цього завдання можливе лише за умов наявності відповідного світогляду в самого вчителя.

Термін «світогляд» було впроваджено у філософський інструментарій І. Кантом і І. Фіхте наприкінці XVIII ст. Однак протягом усієї історії людства феномен світогляду був невід'ємним елементом становлення соціуму й особистості, суспільної та індивідуальної свідомості.

Згідно з філософським визначенням, світогляд – це «система принципів, поглядів, цінностей, ідеалів і переконань, які визначають як ставлення до дійсності, загальне розуміння світу, так і життєві позиції, програми діяльності» [10, 263].

За своїм логічним обсягом світогляд ширший за філософію. Остання є теоретично сформульованим світоглядом. І хоча й те, й інше включає у себе проблеми бачення і розуміння світу, зокрема, «життєвого світу» особистості, проблеми цінностей і установок, світогляд – це абстракція,

«ідеальний тип» (М. Вебер), теоретична конструкція, що допомагає досліджувати певний аспект соціального буття людини.

З точки зору носія, світогляд поділяють на світогляд особистості, спільноти (нація, клас, група, народ), суспільства в цілому. Світогляд характеризується часовими та просторовими параметрами. Це «самосвідомість соціального суб'єкта, одна з форм віддзеркалення дійсності в свідомості людини», форма суспільної самосвідомості індивіда, що виявляється у виробленні ним «позиції стосовно всіх життєво значущих для нього явищ, процесів, предметів» [3, 6]. При цьому означена позиція певним чином детермінує спосіб участі людини, її включення в навколишній світ. У цьому аспекті світогляд виступає способом освоєння світу, дає знання світу, його розуміння й горизонт його бачення.

Сучасні науковці виокремлюють у світогляді як системі такі елементи:

1. «Світ – огляд».
2. «Я – розуміння».
3. Ставлення до себе та до навколишнього світу (інших людей, суспільства, природи).

Розглянемо ці елементи більш детально.

1. «Світ-огляд» – це уявлення людини про світ, у якому вона живе, діє. Це «та іпостась світогляду, яка відображає позицію «людини в світі» з акцентом на останньому слові» [3, 7]. Знання про «світ об'єктів», «перший» світ людини в її світогляді домінує за обсягом над сферою знань про саму себе, про суб'єктивну реальність людини. Такі знання, перетворюючись у переконання, дозволяють особі виробити «сенси», які сприяють визначенню нею свого місця в тому світі, в якому вона живе.

2. «Я-розуміння» являє собою суб'єктивний процес осмислення й переживання свого буття. Цей елемент світогляду віддзеркалює «світ людини».

3. Ставлення до об'єктивного і суб'єктивного світу тісно пов'язане з першими двома елементами світогляду.

В. Нестеренко під світоглядом розуміє синтетичну форму прояву духовного життя людей, своєрідний спосіб відтворення відношення «людина – світ» [8, 75], певний образ світу, а також певну проекцію на світ людських переживань, бажань, очікувань і певна мобілізація внутрішніх ресурсів людини, спонука і напрям її прилучення до світу [8, 76].

Світогляд як система орієнтацій дозволяє людині бачити певний зміст у навколишньому світі, впорядковувати його до рівня розуміння. Світогляд віддзеркалює і певні соціальні зв'язки людини. Зміни в соціумі, в його організації і цінностях ведуть до кардинальних змін у світоглядній орієнтації особистості. Чим вищою є здібність особистості самостійно адекватно освоювати навколишній світ (а не задовольнятися певною сумою відомостей, які забезпечує суспільство), тим більш упевнено відчуває себе особистість, тим меншою є її залежність від соціальних змін [11]. Специфіка людської життєдіяльності – в необхідності постійно робити вибір, приймати якесь рішення. Точкою відліку при прийнятті рішення є, після врахування зовнішніх, об'єктивних передумов, відповідність внутрішній установці, психологічний комфорт. На думку Е. Фромма, людина скоріше прийме «неправильне» рішення і буде переконана в ньому, ніж прийме правильне рішення і буде відчувати сумніви стосовно його доцільності [11, 152].

Отже, світогляд – це система принципів, знань, ідеалів, цінностей, надій, вірувань, поглядів на сенс та мету життя, які визначають діяльність індивіда або соціального суб'єкта та органічно вплітаються в його вчинки та форми мислення. Світогляд є також формою самосвідомості особистості та суспільства, через яку суб'єкт усвідомлює свою суспільну сутність та духовну практичну діяльність.

Світогляд – інтегральне, духовне утворення, яке спонукає до практичної дії, до певного способу життя та думки. У взаємовідносинах «людина – світ» створюється особливе явище – світогляд як форма суспільної самосвідомості людини. Крізь призму світогляду людина сприймає, осмислює навколишню дійсність як світ свого буття та діяльності, визначає своє місце й призначення в ньому. До світогляду входять узагальнені уявлення про світ і саму людину, смисл і спрямованість подій у світі, про сенс людського життя, історичну долю людства, а також система переконань, принципів та ідеалів.

Світогляд формується в результаті практичного опанування духовної культури суспільства (науки, літератури, мистецтва), панівних у ньому політичних, філософських та інших поглядів, а також духовних почуттів – громадянських, духовних, моральних, естетичних.

Світогляд може бути буденним (стихийний, наївний) і теоретично обґрунтованим, свідомим. У ньому узагальнено відображені особливості індивідуального і суспільного буття особистості, її місце в системі суспільних відносин. Це система поглядів, уявлень, знань людини про об'єктивну дійсність, своє власне існування. Це також сукупність принципів світобачення, зокрема таких як скептицизм, догматизм, плюралізм. Це відображення дійсності на таких рівнях, як світовідчуття, світорозуміння, світоспоглядання, світосприйняття, світобачення [3, с. 10].

Підсумовуючи, зазначимо, що в когнітивній складовій виокремлюють такі елементи:

- поєднання знань, уявлень, переконань майбутнього вчителя з особливостями освітнього середовища та його вимогами до шкільного суспільствознавства;

- цінності, ідеали, норми, оцінки, що забезпечують перетворення зовнішніх чинників на внутрішні потреби особистісного розвитку в плані підготовки до професійно-педагогічної діяльності;

- почуття, емоції, переживання, віра, які є інтеріоризованими особистісними утвореннями й позитивно впливають на формування двох попередніх елементів;

- життєва стратегія і програма поведінки, що забезпечують практичну самореалізацію як учителя шкільного суспільствознавства.

Операційно-процесуальна складова передбачає оволодіння студентами певною сукупністю умінь і навичок, реалізації навчально-пізнавальної діяльності учнів на уроках шкільного суспільствознавства. Ця сукупність, у свою чергу, спирається на функції майбутнього вчителя: проектувальну, організаційну, інформаційну і корекційну.

Проектувальна функція передбачає оволодіння студентами вміннями побудови навчального процесу, його проектування, планування. Високий рівень сформованості вмінь і навичок цього виду діяльності забезпечується знанням психолого-дидактичних принципів, опануванням широкого спектра різних варіантів здійснення навчального процесу, їх аналізу та обрання тих, що найбільше відповідають вирішенню навчального завдання.

Організаційна функція передбачає наявність умінь щодо безпосередньої організації роботи кожного учня із засвоєння навчального матеріалу, запровадження комунікації усіх ліній взаємодії: учитель – учень,

учитель – клас, учитель – група, учень – учень, учень – група, учень – клас, клас – група, група – група. Впровадження цього виду діяльності передбачає, що вчитель є «диригентом своєрідного оркестру, яким є учнівський клас», що покладає на нього завдання організувати його роботу таким чином, «щоб кожен учень був уключений у діяльність із здобування знань і з їх застосування, щоб кожен учень працював відповідно до своїх можливостей і виходив за зону актуальних дій» [7, 69].

Завдяки реалізації інформаційної функції відбувається забезпечення учнів різноманітними видами інформації. Корекційна функція має два аспекти. Один із них – одержання інформації про ступінь досягнення цілей навчання кожним конкретним учнем. Другий аспект полягає в компонуванні додаткових дій, спрямованих на те, щоб зменшити різницю між запланованим рівнем досягнення цілей навчання і фактичним рівнем.

Нарешті оцінна складова – це вміння та навички, необхідні студентові для того, щоб оцінювати свої знання і дії, їх відповідність вимогам до вчителя суспільствознавства, власну практичну діяльність та навчальну діяльність учнів.

Кожна з виділених діяльностей учителя суспільствознавства: когнітивна, оцінна та операційно-процесуальна – не реалізується в автономній відособленій формі. «Навіть якщо взяти часову вісь процесу, то на ній не можна показати той чи інший вид діяльності відокремлено від інших» [7, 70].

Мотиваційний компонент містить сукупність певних мотивів досягнення успіхів у навчанні як передумови належної підготовки до професійно-педагогічної діяльності. В основі мотивації – глибокі й міцні професійні знання, вміння та навички. Мотив є стимулом діяльності, спрямованої на задоволення відповідних потреб та інтересів особистості, забезпечує активізацію ставлення, сприяє реалізації мети і намірів діяльності. В мотиві виявляється не лише напрям ставлення – позитивний чи негативний; він сам міститься у цьому ставленні.

Аналізуючи зв'язок між мотивами і діяльністю, В. Мерлін наголошує на такому факті: якщо людина прагне через діяльність наблизитися до якогось предмета, оволодіти ним, мотив є вираженням позитивного ставлення, а при бажанні уникнути «стикання» з предметом – негативного [6, 25].

Суб'єкт навчання має бути налаштований на ефективний процес пізнання, мати в ньому особистісну, власну зацікавленість, усвідомлювати, що і

для чого він зараз буде робити. Без виникнення внутрішніх мотивів учіння і мотивації пізнавальної діяльності не може бути ефективного пізнання.

О. Леонтьєв розмежовує мотиви на ті, які людина «розуміє» і ті, що спонукають її до реальної діяльності. Їх правильне поєднання, відзначає психолог, має велике значення для формування провідних смислоутворюючих мотивів життєтворчості особистості, адже злиття означених функцій надає діяльності усвідомленого, персоніфікованого смислу. Як складова мотивації, мотив становить собою об'єкт, який відповідає тій чи іншій потребі, спонукає і спрямовує людську діяльність [4, 123].

У наукових розробках А. Маркової подано (умовно) декілька груп мотивів, спрямованих на різні аспекти педагогічної поведінки: професійна діяльність, професійне спілкування, особистість професіонала [5, 74 – 75]. До них дослідниця відносить:

- а) мотиви розуміння призначення професії;
- б) мотиви професійної діяльності:
 - діяльнісно-процесуальні мотиви (орієнтація на процес професійної діяльності);
 - діяльнісно-результативні мотиви (орієнтація на результат професійної діяльності);
- в) мотиви професійного спілкування:
 - мотиви престижу професії у суспільстві;
 - мотиви соціальної співпраці у професії;
 - мотиви міжособистісного спілкування у професії;
- г) мотиви виявлення особистості у педагогічній професії:
 - мотиви розвитку індивідуальності.
 - мотиви розвитку і самореалізації;

Поєднання цих мотивів утворює внутрішню детермінацію професійної поведінки. Вона залежить одночасно від багатьох мотивів, які в процесі діяльності вчителя постійно змінюються і мають свою змістову і динамічну ознаки.

Виходячи з проблеми дослідження, вважаємо, що мотиваційний компонент розробленої нами моделі включає налаштованість на набуття досвіду творчої педагогічної діяльності, прагнення до самовдосконалення та саморозвитку як учителя суспільствознавства і як особистості, бажання навчати і виховувати дітей, формування позитивного ставлення до такої

діяльності взагалі й налаштованість на спеціальність „учитель суспільствознавчих дисциплін” зокрема, інтересу до оволодіння необхідними знаннями, вміннями та навичками.

Взаємозв'язки та взаємозалежності між елементами описаної моделі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Васильєв Ю. К. Политехническая подготовка учителя средней школы. / Ю. К. Васильев – М. : Педагогика, 1978. – 178 с.
2. Державний стандарт вищої освіти. Наказ № 576 від 22.08.2003 р. «Про затвердження складових галузевих стандартів вищої освіти.» Нормативні документи МОН України.
3. Кривега Л. Д. Мировоззренческие ориентации личности в условиях трансформации общества. / Л.Д. Кривега – Запорожье : ЗГУ, 1998. – 202 с.
4. Леонтьев А. Н. Деятельность, сознание, личность. / А.Н. Леонтьев – М. : Политиздат, 1977. – 304 с.
5. Маркова А. К. Психология труда учителя. / А.К. Маркова – М., 1993. – 308 с.

6. Мерлин В. С. Личность как предмет психологического исследования. / В. С. Мерлин – Пермь, 1988. – 80 с.
7. Навчальний посібник для студентів педагогічних спеціальностей та вчителів. – Рівне : РДГУ, 2004. – 470 с.
8. Нестеренко В. Г. Вступ до філософії: онтологія людини: Навч. посібник для студентів вищих учбових закладів. / В.Г. Нестеренко – К. : Абрис, 1995. – 336 с.
9. Стрижак С. В. Науково-методичні основи професійної підготовки майбутніх учителів природничих дисциплін у вищих педагогічних навчальних закладах: Дис. ... кандидата пед.наук: 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. – Полтава, 2005. – 235 с.; Бібліогр. с.178 – 199.
10. Философский словарь / Под ред. И.Т.Фролова. – 6-е изд., перераб. и доп. – М. : Политиздат, 1991. – 560 с.
11. Фромм Е. Революція надії // Сучасна зарубіжна соціальна філософія. Хрестоматія: Навч.посібник / Упоряд. В.Лях. – К. : Либідь, 1996. – С. 135 – 192.

УДК 37.014.25:378 (045)

В. І. Білокопитов

Сумський державний педагогічний
університет ім. А.С.Макаренка

ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЇЇ ЯКОСТІ ЯК ПРІОРИТЕТНІ ЗАВДАННЯ СУЧАСНОГО ЕТАПУ РОЗВИТКУ БОЛОНСЬКОГО ПРОЦЕСУ

У статті проаналізовано основні мотиви розвитку та змістові характеристики інтернаціоналізації вищої освіти як складової Болонського процесу; відображено багатоплановість процесу забезпечення якості вищої освіти; з'ясовано установи, які беруть участь у цьому процесі, та основні принципи їх діяльності.

В статті проаналізовані основні мотиви розвитку і смислові характеристики інтернаціоналізації вищої освіти як складової Болонського процесу; відображено багатоплановість процесу забезпечення якості вищої освіти; визначено установи, які беруть участь у цьому процесі, та основні принципи їх діяльності.

The main grounds of development and semantic features of higher education internationalization as a component of Bologna process are analyzed in the article. The multidimensional concept of quality assurance of higher education is indicated. The establishments enabled in this process are determined and main paradigms of their activities are explored.

Постановка проблеми. Актуальність теми дослідження зумовлена потребами розвитку якісної вищої освіти в Україні. Сьогодні вища освіта є визначальним чинником відтворення інтелектуальних і виробничих сил суспільства, розвитку духовної культури народу, запорукою майбутніх досягнень у зміцненні та затвердженні авторитету нашої країни як суверенної, незалежної, демократичної та соціально-правової держави.

Практично не маючи шансів приєднатися до провідних країн Європи